

IJTIMOIIY TARMOQDAN OLINGAN LOTIN YOZUVIDAGI MATNLARDA SHAXS-GENDER XUSUSIYATLARINING AKS ETISHI VA UNING LINGVISTIK EKSPERTIZASI (SALBIY MUNOSABAT IFODALANGAN YOZISHMALAR ASOSIDA)

Eraliyeva Sarvinoz Oybek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti gumanitar fanlar fakulteti
o‘zbek tili va adabiyot yo‘nalishi 2-bosqich magistranti

Sareraliyeva2@gmail.com

Ilmiy rahbar: **Mengliyev B.R**

ANNOTATSIYA

Maqolada ijtimoiy tarmoqdan olingan lotin yozuvidagi matnlarda shaxs-gender xususiyatlarining aks etishi o‘rganilib lingvistik ekspertizadan o‘tkazildi. Salbiy munosabat ifodalangan yozishmalarda matn ijrochisining individual xususiyatlarining qay tariqa aks etishi tahlil etildi. Yozma nutqlardagi shaxs obro‘sig a putur yetkazish, nutq orqali tahqirlash holatlarida xabar ijrochisining shaxsiy sifatlarining qay tarzda namoyon bo‘lishi aniqlandi.

Kalit so‘zlar: *matnning information xarakteri, salbiy ma‘noga ega axborot, lingvistik ekspertiza, lotin yozuvidagi matn, ijtimoiy tarmoq yozishmalari, nutqning individualligi, adresat.*

Kirish

Hozirgi glaballashuv jarayonida ijtimoiy tarmoqlar orqali tez suratlarda tarqalayotgan turli xabarlar ko‘plab ziddiyatli vaziyatlarni keltirib chiqarmoqda. Yozishmalarda bir shaxs yoki ma‘lum bir tashkilot a‘zolariga nisbatan salbiy fikr bildirish, til orqali tajovuz qilish holatlari aniqlanmoqda. Bunda xabar muallifi va ijrochisi masalasi, ularning gender xususiyatlari kabilarni lingvist-ekspert tahlili asosida aniqlash zaruriyatga aylandi. Chunki ijtimoiy tarmoqlar orqali shaxs obro‘sig a til orqali putur yetkazish, tuxmat qilish, haqoratlash kabi salbiy holatlar ko‘payib bormoqda. Bu albatta jamiyatda jinoyatchilikning avj olishiga olib keladi.

Tahlil va natijalar

Salbiy munosabat ifoda etilgan yozishmalarda haqoratlash, tuxmat qilish kabilar keng tarqalgan. Haqorat holatlari bo‘yicha o‘tkaziladigan lingvistik ekspertizalar

tarkibiga shaxsni obro'sizlantirish, kamsitish, nutq orqali tahqirlash kabilar kiradi. O'zbek tili semantik-stilistik xossalariga muvofiq, qarg'ish, la'nat ko'rinishidagi matnlar ham haqorat holatlari sirasiga kiritilib, yuridik jihatdan asoslanishi maqsadga muvofiq. Axloqsiz shaklda ifodalangan sharmandalik va omma oldida obro'ni tushirishga qaratilgan qasddan sodir etilgan qilmish haqorat, shaxs sha'ninini kamsitish sifatida baholanadi.

Tuxmat esa bir shaxsning boshqa bir shaxsga yoki jamoaga nisbatan dalillanmagan ayblovli xulosalarni tarqatish hisoblanadi. Bunday g'arazli matnlar xabar ijrochisi odatda tor doirada fikr yurituvchi hamda o'z manfaati yo'lida hech narsadan qaytmaydigan inson bo'ladi.

Tuhmat – ayblash, ayblov, birovni ayblash yoki qoralash maqsadida o'ylab chiqarilgan asossiz da'vo; bo'hton⁷. **Haqorat qilmoq** – kimsa sha'niga haqoratli gap, so'z aytmoq, haqorat bo'ladigan ish, hatti-harakat qilmoq⁸.

Ushbu ikki yozishmada salbiy fikrlar, asoslanmagan gumon va tuxmat ifoda etilgan. "Pulni ko'rib tomi ketadi bularni" deya xabar qoldirgan 1-shaxs o'z nutqida "tomi ketmoq" degan frazeologik birlikni qo'llagan. Ya'ni ma'lum bir tashkilot ishchilarga nisbatan birvarakayiga tuxmat tariqasida fikr bildirilgan. "Bularni" so'zi salbiy munosabat yo'llangan shaxslarni nazarda tutgan hamda bu so'zda qaratqich

⁷ O'zbek tilining izohli lug'ati 4 tom 226

⁸ Shu lug'at 521

kelishigi qo‘shimchasini tushum kelishigiga almashtirib qo‘llash holati kuzatiladi. Xabar ijrochisi haqida shunday xulosa berish mumkin: erkak jinsidagi 35 yoshlar atrofida bo‘lgan o‘rta ma’lumotli shaxs.

2-xabar egasi “bular biladida qanday olishni hammasi qo‘lidaku” deya ochiqdan-ochiq tuxmat bilan izoh qoldirgan. Xabarda -da, -ku ta’kid yuklamari ishlatilgan va bu orqali xabar ijrochisi adresatga nisbatan hissiy munosabatini ifoda etgan. Lekin yuklamalarni qo‘llashda imloviy jihatdan xatoga yo‘l qo‘yib, chiziqcha bilan ajratib yoziluvchi affikslarni o‘zidan oldingi so‘zga qo‘shib yozgan. Hamma olmoshidagi bo‘g‘iz undoshi “h”ni chuqur til orqa undoshi “x” bilan almashtirib yozgan. Ushbu xabar egasiga nisbatan esa shunday xulosa qilish mumkin:

Keyingi yozishmalarda ham yuqoridagi kabi salbiy munosabatlar ifoda etilgan: uch kishi tomonidan bittadan fikr berilgan va munosabatlarning uchalasida ham norozilik, negativlik bor. 1-xabar egasining qo‘pollik bilan ifodalangan. “E kallanga degim keldi lekin...” tarzidagi tugallanmagan munosabati orqali fikr ijrochisining shaxsiyatidagi o‘ziga e’tibor qaratishga intilish sifati ko‘rinib turibdi. Chunki u avvalgi salbiy fikr ijrochisi va u yerda ham barchaning nazariga tushgan tashkilot a’zolariga nisbatan salbiy fikr bildirgan edi. Bu yerda bunday munosabat avj nuqtaqisiga ko‘tarilib nutqida tugallanmagan vulgar so‘zlarni ishlatgan. Tinish belgilari tushirib qoldirilgan bittagina shu gapi orqali ma’lum shaxs obro‘sigga putr yetkazgan. Ushbu

shaxs barcha siyosiy va madaniy xabarlarini kuzatib boradi va doimo o'zgalardan kamchilik qidiradi. Bu aslida ushbu shaxsning o'zidan ko'ngli to'lmasligidan darak beradi. Uning bunday xarakter xususiyati bolalikdagi ma'lum bo'shliq asoratida vujudga kelgan bo'lishi mumkin.

Yozishmalardagi 2-shaxsning "Sizda xam pul ko'payib ketdi xokimbuvalar e e e" xabarida bo'g'iz undoshi "h"ning o'rniga chuqur til orqa undoshi "x" almashtirilib qo'llangan. Tinish belgilar ishlatilmagan: undalmaning ikki tomonidagi vergul va hishayajon undovlari orasidagi vergul, gap so'ngidagi nuqta tushirib qoldirilgan. "Xokimbuvalar" shevaga xoslangan so'z. Fikr irochisi to'g'risida xulosa: erkak jinsidagi 35 yoshdan oshmagan o'rta ma'lumotli shaxs.

Yozishmalardagi 3-shaxs "Ex attan" undov va modal so'zdan iborat qisqagina izoh qoldirgan.

Yuqoridagi barcha shaxslar yoshini 35 yoshdan oshmagan deyishimizning boisi ular lotin alifbosiga asoslangan alifbodan foydalangan hamda ularda yoshlarda kuzatiladigan yangilikka nisbatan qiziqqonlik, shoshqoloqlarcha fikr bildirish kabi holatlar seziladi. Ularning yozishmalari yosh va jinsiga mos imloviy xatolarga boy hamda izchil fikr ifodasiga ega. Ular munosabat bildirishda dangal, qo'rquvsiz yozganlar, o'zlarida qandaydir ustivorlikni his etishi sezilib turibdi. Bu holat ularning erkak jinsiga mansub ekanligini isbotlaydi.

Yuqoridagi ikki xil yozishmalarda quyidagi holatlar mavjud:

1. Salbiy ma'lumotni aynan bir shaxsga yoki tashkilotga bog'lash;
2. Salbiy ma'noga ega bo'lgan axborotni ommaviy ravishda tarqatish;
3. Ushbu ma'lumotning tuhmat qilish xususiyati (ya'ni, lingvistik shaklda axloqiy me'yorlar yoki qonunlarning buzilishining ko'rsatkichi) ;
4. Yozishmalar matni information xarakterida ma'lumotlarning haqiqatga mos kelmasligi (sud tomonidan belgilanadi) ;
5. Salbiy xabarning odobsiz til shakli;
6. Adresatga nisbatan salbiy xususiyatlarni umumlashtirish.

Xulosa

---Ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqalayotgan xabarlar lingvistik ekspertizasi orqali matn ijrochilarining xarakter xususiyatlarini ochib berishga erishiladi;

---salbiy munosabat ifodalangan yozishmalarda adresatga nisbatan tuxmat yoki haqorat qilish holatlari aniqlanadi;

---salbiy munosabat ifodalangan xabarlar leksikasi o'ziga xosligi bilan ajralib turadi;

---salbiy munosabat ifodalangan yozishma mualliflarining shaxs-gender xususiyatlari ular tanlagan leksemalar va tinish belgilarining qay tarzda ishlata olish salohiyati orqali namoyon bo'ladi;

---yozishma mualliflarining nutq akti ularning ruhiy holati, ijtimoiy pozitsiyasi, xarakter xususiyatlarini ochib beruvchi manbadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. *Musulmonova K. O'zbek tili yozma matnlarini lingvistik ekspertizadan o'tkazish jarayoni, bosqichlari, metodlari. PHD diss.*
2. *To'rayeva D. O'zbek tilidagi shaxsiy yozishmalarda noadabiy unsurlarning hududiy xoslanishi. PHD diss.*
3. *To'rayeva D. Nutqda shaxs ruhiy holatining namoyon bo'lishi. Mag...diss*
4. *O'zbek tilining izohli lug'ati. Toshkent-2020*